

ارزیابی امنیت اقتصادی کشور

سید اکبر نیلی پور طباطبایی^۱، شهرام کهریزی^۲

^۱ عضو هیئت علمی پژوهشگاه شاخص پژوه، ایران

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت منابع انسانی، پژوهشگاه شاخص پژوه ایران

چکیده

از نظر لغوی امنیت اقتصادی مرکب از دو واژه‌ی امنیت و اقتصاد است. امنیت به‌طور کلی مفهومی غیر توسعه‌یافته، مبهم، نارسا و از نظر ماهیتی جدال‌برانگیز، هم‌چنین و از لحاظ شخصیتی متباین و متناقض است. امروزه امنیت اقتصادی مهم‌ترین شاخص توسعه‌یافتگی است. اصولاً نظام اقتصادی در هر کشور تنها در سایه امنیت اقتصادی تحقق می‌یابد. علیرغم غلبه گرایش‌های نئولیبرالیستی در جهان که معطوف به دولت حداقل و محدود کردن هر چه بیشتر دولت می‌باشد، در وجه تأمین امنیت، دولت همچنان بازیگری بی‌بدیل برجای مانده است. به‌علاوه با پیدایش ساختار دولت نوین تعریف مجدد نحوه ارتباط آن با جامعه که در چارچوب قواعدی مشخص به نام "قانون" صورت می‌گیرد، تأمین امنیت نیز مطابق آن تعریف گردیده و بر اساس این‌که ارزش‌های عام هر جامعه در قواعد و قوانین اساسی متبلور می‌گردد، از این‌رو رعایت این قواعد و قوانین و نظارت بر حسن اجرای آن در برنامه امنیتی دولت‌ها گنجانده شده است. بنابراین به‌طور کلی می‌توان گفت که امنیت عبارت است از رها بودن از خطر یا ترس، و هرگاه فرد، سازمان، دولت یا جامعه‌ای واقعاً از خطر موردنظر رها بوده یا در مقابل آن حفاظت شود، گفته می‌شود که آن فرد، سازمان، دولت یا جامعه، از امنیت برخوردار است. امنیت دارای یک وضعیت نسبی است و هرگز فرد در معیار خرد، و کشور در مقیاس کلان نمی‌تواند مدعی برخورداری از امنیت صددرصد باشد. بحث اصلی در مورد جزء امنیت اقتصادی آن است که درصد تغییرات متغیرهای امنیت اقتصادی به‌عنوان اجزای امنیت اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. در این پژوهش با هدف بررسی ارزیابی امنیت اقتصادی کشور عواملی تأثیرگذار بر امنیت اقتصادی شامل توسعه انسانی، امنیت اشتغال، امنیت سرمایه‌گذاری مورد بررسی قرار گرفته است و نیز بر توسعه انسانی، امنیت اشتغال، امنیت سرمایه‌گذاری، نیز عواملی از قبیل امنیت اقتصادی فردی و امنیت اقتصادی گروهی (سطح کشور) مؤثر بوده‌اند. بر امنیت اقتصادی فردی و امنیت اقتصادی گروهی (سطح کشور)، اقتصاد مبتنی بر دانش فنی و سیاست‌های دولت مؤثر بوده و عواملی که بر اقتصاد مبتنی بر دانش فنی و سیاست‌های دولت اثر دارند عبارت‌اند از عوامل اقتصادی مؤثر بر عملکرد فعالان اقتصادی در فضای کلان اقتصاد و عوامل اقتصادی مؤثر بر فضای فعالیت‌های اقتصادی سرزمین، و نیز بر عوامل اقتصادی مؤثر بر عملکرد فعالان اقتصادی در فضای کلان اقتصاد عواملی از قبیل احساس امنیت خاطر نزد فعالان اقتصادی مؤثر بوده‌اند. و بر عوامل اقتصادی مؤثر بر فضای فعالیت‌های اقتصادی سرزمین عواملی از قبیل برخورداری از توزیع عادلانه اقتصادی، نقش امنیت اقتصادی در رفاه اقتصادی، برخورداری از رشد اقتصادی، تولید ناخالص داخلی و میزان رشد آن مؤثر بوده است.

مطالعات آینده پژوهی و سیاستگذاری

ISSN: ۲۴۷۶-۴۴۴۲

www.irijournals.com

دوره ۲، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵

صفحات ۱-۱۵

واژه‌های کلیدی: امنیت اقتصادی، توسعه انسانی، امنیت اشتغال، امنیت سرمایه‌گذاری، اقتصاد مبتنی بر دانش فنی، سیاست‌های دولت.

۱- مقدمه

قرآن کریم احساس امنیت را از ویژگی‌های مؤمنان بر می‌شمارد (سوره قلم آیه ۹) همچنان که شهری که در آن امنیت باشد، از مثل و الگوهای قرآنی است (سوره نخل، آیه ۱۱۲). [۱] می‌توان گفت در فرهنگ قرآن، امنیت از یک مفهوم وسیع و دربرگیرنده، متوازن و عمیقی برخوردار است که شامل تمام حوزه‌های زندگی انسان (مادی و معنوی، فردی و اجتماعی، داخلی و خارجی، سیاسی و اقتصادی) می‌شود. حضرت ابراهیم(ع) درخواست می‌کند: «خدایا این شهر را امنیت بخش و به مردمان آن، از میوه‌ها روزی گردان» (بقره/ ۱۲۶) [۱] و نیز می‌فرماید: «پروردگارا این شهر را امنیت بخش و فرزندانم را از پرستش بت‌ها دور نگاه‌دار.» (ابراهیم/ ۳۵) [۱] امنیت اقتصادی به لحاظ لغوی، مرکب از دو واژه امنیت و اقتصاد است. واژه امنیت در زبان انگلیسی، از ریشه کلمه لاتین بدون پریشانی که se به معنی بدون و curus به معنی پریشانی، گرفته شده [۲] و به معانی امنیت سالم و بی خطر، رهایی از اضطراب، آزاد بودن از شک و ابهام، آزاد بودن از ترس و خطر و اطمینان داشتن آمده است. [۳] به‌طور کلی «امنیت بحثی کلی درباره پیگیری رهایی از تهدید است.» [۴] بر این اساس، امنیت اقتصادی عبارت است از آزادی از هر نوع ترس، شک و ابهام در بلا اجرا ماندن تعهدات و مطالبات و در عین حال حصول اطمینان از برخورداری از ثمره فعالیت‌هایی که در زمینه تولید ثروت و توزیع و مصرف آن صورت می‌گیرد. [۵] مطالعه تاریخ سیاسی- اقتصادی جهان و مناسبت‌های موجود در بازارهای جهانی گویای این است: خطراتی که امنیت و رفاه آینده جوامع بشری را تهدید می‌کند نه‌چندان خطراتی چون برخوردهای بین‌المللی و تجاوز به‌وسیله یک قدرت خارجی، بلکه امنیت اقتصادی است.

۲- بیان مسأله

امنیت اقتصادی، وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی و افق معلوم و روشنی از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس رهایی از خطر کرده و به‌طور بهینه می‌توانند به تولید، توزیع و مصرف ثروت بپردازند. [۶] قوانین و مقررات مربوط به تجارت، مالکیت، سرمایه‌گذاری خارجی، کار و مالکیت معنوی، از مهم‌ترین عواملی هستند که ارتباط زیادی با موضوع امنیت اقتصادی دارند [۷]. در دوران پس از جنگ جهانی دوم تا اواخر قرن بیستم و به‌خصوص طی دوران جنگ سرد، امنیت کشورها در مقابل تهدیدات خارجی مهم‌ترین دغدغه موجود بوده و حوزه‌های امنیت نظامی و سیاسی بیش از امنیت اقتصادی مورد توجه بوده است، با پایان یافتن جنگ سرد و شکل‌گیری روابط جدید در نظام بین‌الملل، اولویت‌های امنیتی دستخوش تحول شده و امنیت اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص امنیت ملی مطرح گردید. روند جهانی شدن، گسترش تجارت بین‌الملل و جریان بین‌المللی سرمایه‌ها، مهم‌ترین عواملی هستند که امنیت اقتصادی را در صدر توجهات امنیتی قرار داده است. به‌طوری که فراهم کردن بسترهای مناسب برای حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی و جذب سرمایه‌های خارجی در کشورها، بدون وجود امنیت اقتصادی میسر نیست. [۸] در حال حاضر، امنیت اقتصادی، یکی از مهم‌ترین شاخص توسعه‌یافتگی است. کشورهای در حال توسعه، جوامعی هستند که اولین و مهم‌ترین گام برای آن‌ها دستیابی به امنیت اقتصادی است تا در پرتو آن به یک نظام اقتصادی مطلوب برای ارتقای تولید و کارایی منبع دست یافته و آنگاه به رفاه اقتصادی یا تقلیل کمبود کالاها و خدمات که هدف نهایی هر نظام توسعه یافته است، برسند. [۸] از زمانی که علم اقتصاد به‌صورت یک علم مستقل در میان سایر علوم مطرح شده، ایجاد و حفظ امنیت، جایگاه خود را در متون اقتصادی باز کرده است؛ تا جایی که آدام اسمیت در سال ۱۷۷۶ از امنیت به‌عنوان یک کالای عمومی یاد کرده و تأمین و حفظ آن را یکی از وظایف اصلی دولت دانست. [۹]

۳- ضرورت انجام تحقیق

تولید کالای امنیت، از دیر زمان مهم‌ترین کار ویژه و شاید فلسفه وجودی دولت‌ها را تشکیل داده است. احساس این‌که انسان‌ها به تنهایی نمی‌توانند تأمین‌کننده امنیت خود باشند و برای حل این مسأله نیاز به تجمع و سازمان بزرگ‌تری دارند، فلسفه اصلی ایجاد دولت بوده است. در مباحث فلسفه سیاسی کلاسیک، افلاطون و ارسطو با توجهی شایان به این امر، هر دو بر ایجاد و حفظ امنیت - در حکم یکی از اهداف و وظایف حکومت - اصرار ورزیده‌اند. در سده‌های بعدی، نظریه‌پردازان عصر

روشنگری از جمله هابز، لاک، روسو، منتسکیو، در نظریه‌های سیاسی خود به مقوله امنیت توجه بسیاری کرده‌اند. به باور هابز، دولت برای از بین بردن شرایط ناامن - و به تعبیر وی "جنگ همه برضد همه" - تأسیس می‌شود و از این رو علت وجودی دولت برای حفظ امنیت است. [۱۰] دستگاه دولت گرایش شدیدی به دخالت مستقیم در حوزه‌های مختلف در جهت کنترل ارزش‌ها دارد و معمولاً دولت‌ها به جای "توزیع اقتدارآمیز ارزش‌ها" در جامعه، به کنترل و دخالت در فرآیند تولید ارزش‌ها دست‌زده و با نامتعادل کردن سیستم، از توسعه این حوزه‌ها جلوگیری می‌کنند. بزرگ شدن دولت و ورود این دستگاه به فعالیت‌های اقتصادی باعث خارج کردن بخش خصوصی از جمله فعالیت‌های طبیعی خود می‌شود. این پدیده در بعضی از متون اقتصادی اثر ازدحام دولت نامیده می‌شود که در شرایط اقتصادی ایران به خوبی نمایان است. این پدیده از چند جهت امنیت اقتصادی در کشور را مخدوش ساخته است:

- دولت با درک نادرست از مفهوم امنیت اقتصادی و به کار بردن آن به معنای تضمین منافع اقتصادی سرمایه‌گذاری به جای تضمین اجرای مقررات و قواعد بازی، به اعطای تسهیلات و امتیازهای ویژه به سرمایه‌گذاری می‌پردازد و با این عمل، محیط اقتصادی را ناامن می‌سازد.
- در نظام سیاسی و حقوقی ایران، حقوق مالکیت فردی به دقت تعریف نشده و تبصره‌ها و قوانین موازی موجب پایمال شدن این حقوق به بهانه منافع جمعی یا مصلحت عمومی گشته است.
- تعداد بی‌شماری از مقررات، مصوبات و بخشنامه‌های دولتی به همراه خود، دیوان‌سالاری گسترده دست و پاگیری را فراهم آورده و هرگونه سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی را تابع اراده دیوان‌سالارانی کرده است که مأمور اجرای این مقررات و بخشنامه‌های غالباً متناقض هستند. [۱۱].
- محاسباتی که اخیراً در کشورهای اروپای شرقی انجام گرفته حکایت از آن دارد که "موانع با منشأ دولتی" از طریق بالا بردن هزینه‌های مبادلاتی، حدود ۵۰٪ از درآمد بخش خصوصی را به خود اختصاص می‌دهد. به علاوه در سال ۱۹۷۷، یکی از اقتصاددانان بانک جهانی به نام، دانیل کوفمن یک نظرسنجی از ۱۶۵ مقام عالی‌رتبه دولتی و نیز نمایندگان جامعه مدنی در ۶۳ کشور جهان به عمل آورد تا شدت مانع بودن هر یک از پدیده‌های مختلف عمده‌تاً "دولت ساخته" را در فرآیند رشد و توسعه اقتصادی مشخص سازد. در این مطالعه، فساد بخش عمومی و نهادها و مؤسسات ناکارآمد دولتی، مهم‌ترین مانع تشخیص داده شده است. [۱۱]

۴- پیشینه

در قرآن کریم در مورد امنیت اقتصادی آورده شده که حضرت ابراهیم(ع) درخواست می‌کند: «خدا یا این شهر را امنیت بخش و به مردمان آن، از میوه‌ها روزی گردان» (بقره/ ۱۲۶) و نیز می‌فرماید: «پروردگارا این شهر را امنیت بخش و فرزندانم را از پرستش بت‌ها دور نگاه‌دار.» (ابراهیم/ ۳۵) امیرالمؤمنین علی(ع) فرمودند: «لانعمه انا من الامن» هیچ نعمتی گواراتر از امنیت نیست. در کنار این روایت با کلام دیگری مواجه می‌شویم که اعلام می‌نماید: «خوشی و فراخی زندگی در پرتو امنیت به وجود می‌آید.» و در نقطه مقابل به این واقعیت اشاره می‌کند که: «زندگی بدون امنیت تلخ و ناگوار است.» در تحقیقی که با استفاده از اطلاعات ۶۹ کشور در حال توسعه و با به‌کارگیری تکنیک توسط محمد ترابلسی انجام گرفته است، نشان داده شده که تعمیق مالی نقش (پنل دیتا) جدی در رشد اقتصادی کشورها دارد. در بررسی محمد ترابلسی، نتیجه‌گیری شد که توسعه مالی، نقش مثبتی بر رشد اقتصادی در کشورهای مورد بررسی داشته است. مطالعه وی نشان داد که بخش مالی می‌تواند بر بخش واقعی اقتصاد از طریق افزایش بهره‌وری سرمایه‌گذاری نیز مؤثر باشد. در ایران نیز مطالعاتی در ارتباط با تأثیر بازارهای مالی بر رشد اقتصادی صورت گرفته است. احمد جهان بزرگی در نقش امنیت اقتصادی در حفظ انقلاب اسلامی بیان می‌دارد که از منظر اسلام، امنیت اقتصادی حاصل نمی‌شود مگر از طریق داشتن منابع طبیعی و مواد خام مکفی، دانش فنی مناسب و سیاست‌های ارزی و پولی عادلانه. [۱۲] هاشمیان اصفهانی و گرجی در کاربرد شاخص امنیت اقتصادی در تبیین تحولات ژئو اکونومیکی در فرآیند جهانی‌شدن بیان می‌دارد که آزادسازی فعالیت‌های اقتصادی در کلیه زمینه‌های بازرگانی، سرمایه‌گذاری و انتقال اعتبارات در فراسوی مرزهای جغرافیایی ملی و تغییر در پارادایم فناوری، بسته اصلی جهانی‌شدن به حساب می‌آید. با

توجه به ژئو اکونومیک محور شدن جهان در این فرایند، شاخص جدیدی در بین شناسه‌های ژئو پلتیکی اهمیت و ارزش بیشتری را به دست آورد. این شاخص امنیت اقتصادی نام دارد. [۱۳] وطن پور، در قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی کشور بیان می‌دارد امنیت از ابتدا تاکنون جزو اساسی‌ترین نیازهای حیات اجتماعی بشر بوده است. کسب و حفظ امنیت ملی و به تبع آن امنیت اقتصادی از وظایف اصلی حکومت‌ها و مهم‌ترین اولویت در سیاست داخلی و خارجی دولت‌هاست. [۱۴] در ایران نیز مطالعاتی در ارتباط با تأثیر بازارهای مالی بر رشد اقتصادی صورت گرفته است. محمد راستی در بررسی رابطه توسعه مالی و رشد اقتصادی در ایران در فاصله زمانی ۱۳۷۵ تا ۱۳۳۸ با استفاده از فن‌های اقتصادسنجی و سری زمانی مانند آزمون‌های پایایی، هم‌جمعی و علیت گرنجر به بررسی فروض پاتریک در مورد رابطه علی توسعه مالی و رشد اقتصادی پرداخته است. نتایج حاصله در این تحقیق، فرضیه رهبری عرضه را در اقتصاد ایران نپذیرفته و فرضیه معکوس آن یعنی دنباله‌روی تقاضا مورد تأیید قرار گرفته است. در واقع بخش مالی در فرایند رشد و توسعه اقتصادی کشور دارای نقش انفعالی بوده و توانایی لازم را برای کمک به افزایش رشد اقتصادی ایران نداشته و به نوعی دنباله‌رو رشد اقتصادی بوده است. نیلی (۱۳۷۵) با استفاده از شاخص رفاه اجتماعی سن به بررسی وضعیت رفاه کشور در سال‌های قبل از ۱۳۷۲ پرداخت. نتایج وی نشان می‌دهد که بهترین وضعیت رفاه در سال ۱۳۶۳ و بدترین وضعیت در سال ۱۳۶۷ تجربه شده است. کاهش سطح رفاه اجتماعی در سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۶۸ نسبت به سال‌های پیش ناشی از حساسیت زیاد شاخص سن نسبت به درآمد سرانه گزارش شده است. روند رفاه کشور در سال‌های پس از ۱۳۶۷ روند بهبود را در این پژوهش نشان می‌دهد. طراز کار و زیبایی (۱۳۸۳) شاخص رفاه سن را بر اساس دو شاخص نابرابری ضریب جینی و شاخص تایل برای استان‌های فارس، اصفهان و سمنان در مناطق شهری و روستایی محاسبه نموده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که رفاه اجتماعی این استان‌ها تحت تأثیر دو عامل نابرابری و درآمد متوسط قرار گرفته است از آنجا که در مناطق روستایی هم متوسط درآمدها کمتر از مناطق شهری است و هم توزیع درآمد ناعادلانه‌تر است، رفاه اجتماعی در مناطق روستایی و شهری در هر استان بر اساس هر دو شاخص کمتر از مناطق شهری همان استان نتیجه شده است.

۵- روش تحقیق

تحقیق ما از نظر ماهیت در زمره تحقیقات توصیفی و از نظر هدف کاربردی بوده و از نظر نوع گردآوری داده‌ها غیرآزمایشی می‌باشد و از روش پیمایش در گردآوری اطلاعات استفاده شده است.

۶- امنیت و امنیت اقتصادی

۶-۱- امنیت

امنیت یکی از اساسی‌ترین نیازهای بشر و یکی از عوامل مهم جهت ادامه زندگی است. بشر در طول تاریخ با ساختن ابزارآلات دفاعی، ایجاد تأسیسات تدافعی و احداث سکونتگاه در مکان‌های امن و به‌دوراز خطرات طبیعی و انسانی به دنبال ایجاد فضایی امن برای خود بوده است. در مورد اهمیت و جایگاه امنیت در زندگی فردی، اجتماعی و اقتصادی انسان، در قرآن کریم آیات متعددی وارد شده است. در قرآن، شهری که از نعمت امنیت برخوردار باشد سرزمین آرمانی معرفی شده است و خداوند به‌عنوان نمونه، آبادی‌ای را مثال می‌زند که امن، آرام و مطمئن بوده و همواره روزی‌اش به‌طور وافر از هر مکانی فرا رسیده است (سوره نحل، آیه ۱۱۲) [۱]. معنای لغوی امنیت رهایی از تشویش، اضطراب و ترس [۱۵] معین امنیت را یک مصدر جعلی یا صناعی می‌داند که حاوی معانی همچون ایمن شدن، در امان بودن و بی‌بیمی است [۱۶]. فرهنگ عمید نیز معانی آرامش و آسودگی و ایمنی را برای این مفهوم مناسب تشخیص داده است [۱۷]. در یک تقسیم‌بندی عمده می‌توان امنیت را به امنیت فردی و اجتماعی تقسیم‌بندی نمود: بر این اساس امنیت فردی ناظر به آرامش و آسایش خواهد بود که خود فرد بدون

در نظر گرفتن امکانات جامعه برای خود فراهم می‌کند. در عصر حاضر به دلیل اهمیت رشد و توسعه اقتصادی شهرها و پیوند آن با امنیت اجتماعی لزوم بررسی و مطالعه مقوله امنیت دوجندان می‌شود [۱۸]

۶-۲- امنیت اقتصادی

یکی از مهم‌ترین ابعاد امنیت در عصر حاضر امنیت اقتصادی می‌باشد: مطالعه مقوله امنیت دوجندان می‌شود، مانند امنیت اقتصادی را چنین تعریف می‌کند: «میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی» [۱۹]. امنیت اقتصادی مجموعه‌ای از شرایط، عوامل و ساختارهای اجتماعی است که باعث دلگرمی، آسایش خیال، شوق و ذوق مردم به کار و کوشش و فعالیت و امید به آینده می‌شود. امنیت اقتصادی در چارچوب نهادینه‌ای از شرایط سیاسی، حقوقی و اجتماعی است که اعتماد پس‌انداز کنندگان و سرمایه‌داران را جلب کرده، امنیت جانی افراد و امنیت حقوقی معاملات را تضمین کند [۲۰]. می‌توان تعریفی نسبتاً جامع از امنیت اقتصادی را به صورت زیر ارائه کرد: امنیت اقتصادی وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی، همچنین افق معلوم و روشنی از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس‌هایی از خطر کرده و به طور بهینه می‌توانند به تولید، توزیع و مصرف ثروت بپردازند. به عبارت دیگر، یک جامعه را زمانی می‌توانی از لحاظ اقتصادی ایمن دانست که ثبات در آن جامعه وجود داشته و خانوارها و بنگاه‌ها به عنوان مهم‌ترین نهادهای اقتصاد و بازار بتوانند در محیط رقابتی سالم و با میزان اطلاعات یکسان به بهینه‌سازی رفتار خود بپردازند. از تعاریف فوق می‌توان دریافت که اولاً هدف اصلی اقتصاد: تولید، توزیع و مصرف بهینه است. از این رو اقتصادی پیشرفته و توسعه یافته محسوب می‌شود که بتواند این سه امر مهم را به بهترین شکل ممکن محقق سازد. بنابراین شناسایی عوامل اصلی و مهم در تعیین رشد و توسعه اقتصادی ضروری است. امنیت اقتصادی، بستری برای رشد عوامل مؤثر بر توسعه اقتصادی و توسعه پایدار بوده و هر آنچه این بستر را فراهم کند، ایجاد کننده امنیت، و هر آنچه این بستر را تضعیف و یا تخریب نماید، ایجاد کننده عدم امنیت یا ناامنی تلقی می‌شود. [۲۱]

۷- توسعه انسانی

توسعه به عنوان هدفی کلان در هر کشوری مورد توجه قرار داشته و برنامه‌ریزی‌های مختلف در جهت دستیابی به آن صورت می‌گیرد. سلامت انسانی مهم‌ترین مؤلفه در روند توسعه جامعه بوده که تأمین آن بر عهده دولت‌ها است و تضمین کننده تحقق حضور نیروی انسانی سالم و پرنشاط و افزایش تولید در روند کلی توسعه می‌باشد. امنیت انسانی از دو جزء مهم تشکیل شده است: رهایی از ترس و رهایی از نیاز. امنیت انسانی عبارت است از توانمندی شهروندان برای تأمین سلامت خود در مقابل مخاطرات ناشی از اعمال حاکمیت دولت‌ها و سوانح طبیعی در مسیر جهانی شدن، ساکنان کشورهای مختلف ممکن است هر کدام از آسیب‌پذیری و ناامنی خاصی رنج ببرند. ابعاد اقتصادی امنیت انسانی: که در زمینه اقتصادی امنیت انسانی مسائلی مانند درآمد سرانه، میزان تورم، اشتغال، بیکاری، سرانه مصرف و تعداد افراد زیر خط فقر و مدنظر قرار گرفته می‌شود. عوامل مختلف مؤثر بر سلامت انسان می‌توانند توسعه و امنیت یک جامعه را تحت تأثیر قرار دهند. با توجه به شرایط کنونی در قرن بیست و یکم می‌توان این عوامل را در گروه‌های زیر دسته‌بندی نمود: [۲۲]

❖ رشد جمعیت و مهاجرت به حاشیه شهرها

❖ تخریب محیط‌زیست و بلایای طبیعی

❖ فرار مغزها

خروج نیروی ماهر از کشورهای جهان سوم به سوی ایالات متحده آمریکا و اروپا که معرف پدیده "فرار مغزها" است که یکی از مهم‌ترین مشکلات توسعه کشورهای جهان سوم محسوب می‌گردد. در تعریف "فرار مغزها" به مهاجرت نیروهای متخصص با تجربه و دارای مهارت و قابلیت‌های مورد نیاز جامعه گفته می‌شود که به دلیلی از کشور خارج شده‌اند. در نظریه‌های متأخر رشد اقتصادی، یکی از دلایل عمده تفاوت رشد کشورهای مختلف را در نیروی انسانی و تجمع بازدهی معلومات می‌دانند. تئودور شولتز در این زمینه معتقد است که کلید توسعه اقتصادی خود انسان است و نه منابع مادی آن [۲۳]. ایران کشوری است که

تحولات سیاسی همراه با مبارزات سیاسی در آن اتفاق افتاده است. انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷، انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی، جنگ تحمیلی ۸ ساله و امثال آن، همه نشان‌هایی از در این روند تأثیر زیادی گذاشته‌اند. آمار نشان می‌دهد که به نسبت ارتقای درجه علمی این افراد، احتمال بهره‌مندی کشور از آنان کاهش می‌یابد که این مسأله در موضوع "فرار مغزها" قابل مطالعه است. [۲۴] آن گونه که در قانون برنامه اول و دوم توسعه آمده است، جمهوری اسلامی ایران مبالغه‌ناگفتی را صرف آموزش و تربیت نیروی انسانی در طول اول این مدت نموده است ولی به علت بالا بودن ریسک زندگی برای تحصیل‌کردگان، این نیروی عظیم جذب کشورهای دیگر شده‌اند. [۲۵] بر اساس آمار منتشر شده صندوق بین‌المللی پول در سال ۱۹۹۹، از کشور ایران تعداد ۱۰۵ هزار نفر با تحصیلات عالی به کشور ایالات متحده مهاجرت کرده‌اند که دستیابی به چنین نیروی کارآمدی، برای اقتصاد آمریکا معادل مبلغ ۱۰/۵ میلیارد دلار صرفه‌جویی در هزینه‌های آموزشی بوده است. حال اگر آمار مهاجرت‌های متخصصان تحصیل‌کردگان ایرانی به سایر کشورهای اروپایی، آسیایی، آفریقایی و استرالیایی و نیوزیلند نیز بدان اضافه گردد، روشن است که دولت ایران سالانه چند میلیارد دلار یارانه تربیت نیروی انسانی به این کشورها می‌پردازد که اگر این حجم نیروی انسانی در خدمت به کشور مشغول می‌بودند ایران از پایین‌ترین ریسک در عمده وجوه زندگی اقتصادی-سیاسی برخوردار بوده که به عبارتی می‌توان گفت از امنیت اقتصادی بالایی برخوردار خواهد بود. [۲۶] عوامل اقتصادی متعددی بر امنیت انسانی یک جامعه مؤثر می‌باشند. باید توجه داشت که عوامل اقتصادی، عامل اساسی برای تمام ساختارهای اجتماعی بوده و تأثیر قابل توجهی بر روی فعالیت‌های اعضای جامعه دارد و در نتیجه آثار و تبعات گسترده‌ای بر پیکره جامعه وارد می‌سازد [۲۷]. مطالعات نشان می‌دهد که متغیرهای اقتصادی مانند تورم، فقر و محرومیت، بیکاری و نابرابری‌های درآمدی از مهم‌ترین عوامل اقتصادی تهدیدکننده امنیت در جوامع می‌باشد. تورم از جمله پدیده‌های نامطلوب اقتصادی است که صرف‌نظر از آثار مخرب اقتصادی آن، موجب بروز عدم تعادل و بی‌ثباتی‌های سیاسی و اجتماعی می‌شود تورم هزینه‌های برابر جامعه تحمیل می‌کند که علاوه بر کند نمودن رشد اقتصادی، شامل نابرابرتر کردن توزیع درآمد، کاهش قدرت خرید گروه‌های از مردم، خدشه‌دار کردن اعتبار سیاست‌گذاران اقتصادی و در مواردی حتی بی‌ثباتی سیاسی می‌شود [۲۸]. فقر که یکی از نتایج وجود بیکاری در جامعه است از دیگر عوامل تهدیدکننده امنیت می‌باشد [۲۹].

۸- امنیت سرمایه‌گذاری و امنیت اشتغال و درآمد

امنیت اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص توسعه‌نیافتگی دو بعد دارد:

۸-۱- امنیت سرمایه‌گذاری

از سرمایه‌گذاری در علم اقتصاد به معنای تغییر در انباشت سرمایه‌ها به‌منظور تولید کالاها و خدمات یاد می‌شود [۳۰]. سرمایه‌گذاری نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد اقتصادی دارد [۳۱]. یکی از اهداف اساسی کشورها دستیابی به رشد اقتصادی پایدار و توسعه می‌باشد. در ادبیات اقتصادی سرمایه به منزله رگ حیات یک نظام اقتصادی تلقی شده و بر تشکیل آن به‌عنوان مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رشد و توسعه اقتصادی تأکید زیادی شده است. میزان رشد و توسعه اقتصادی در گرو انباشت و بهره‌وری اقتصاد است و این دو به چگونگی فرآیند سرمایه‌گذاری بستگی دارد.

۸-۱-۱- امنیت اقتصادی در ایران و واکنش عوامل تولید

با توجه به برداشت عوامل تولید و سرمایه از میزان امنیت جمهوری اسلامی ایران، می‌توان از الگوهای رفتاری این عوامل در کشورمان توجیه منطقی به دست داد. از آن جا که آمار منتشر نشده مراکز معتبر اندازه‌گیری ریسک در جهان، مهم‌ترین علامت‌ها در جهت موافقت یا مخالفت را به عوامل تولید مخابره می‌کند، با توجه به آمار واحد اطلاعات اکونومیست، پدیده سرمایه‌گذاری خارجی، فرار سرمایه در ایران مطالعه می‌گردد.

۸-۱-۲- سرمایه‌گذاری خارجی

گزارش سال ۱۹۹۹ کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل متحد (آنکتاد) در مورد وضعیت سرمایه‌گذاری در جهان، خاطر نشان می‌سازد، کشورهایی که قادر به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نباشند در معرض خطر حاشیه‌ای شدن در صحنه

جهانی قرار خواهند داشت. این گزارش، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه را یک مسأله مهم و حیاتی می‌داند که از راه آن مهارت‌های نیروی کار داخلی افزایش می‌یابد و علاوه بر انتقال فناوری، پیوندهای ارتباط دوسویه تولید داخلی با تولید بین‌المللی برقرار می‌شود و این چشم‌انداز مؤید نظریات جدیدی است که همبستگی شدیدی را بین ساختار و عناصر اقتصاد سیاسی بین‌المللی با ماهیت امنیت در همان سطح ادعا می‌کند [۳۲]. به دلیل به هم خوردن ساختار امنیتی نظام داخلی پس از پیروزی انقلاب اسلامی نسبت به سال‌های پیش از آن، روند رو به رشد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دوره قبل از انقلاب، به روند "فرار سرمایه خارجی" و همراه با آن فرار سرمایه داخلی تبدیل گردید، به طوری که در سال‌های ۶۹-۱۳۶۱ به طور متوسط سالانه ۱۰۶ میلیون دلار سرمایه خارجی از کشور خارج شده است. البته به دلیل بهبود وضعیت سیاسی و امنیتی کشور در سال‌های ۷۶-۷۰ این روند سیر نزولی به خود گرفته و به متوسط سالانه ۲۸ میلیون دلار رسیده است. طبق نظریه‌های اقتصاد کلان، انباشت سرمایه فیزیکی یکی از شروط لازم برای رشد اقتصاد ملی به حساب می‌آید. به عبارتی، به کارگیری مطلوب نیروی کار در فرآیند تولید تا حد زیادی به میزان سرمایه موجود بستگی دارد و انباشت سرمایه، در تعیین میزان افزایش ستانده کل و ستانده سرانه نیروی کار نقش اساسی ایفا می‌نماید. به طریق اولی، همراه با گسترش زمینه‌های افزایش تولید و بهره‌وری در اقتصاد ملی، میزان پیشرفت جامعه با میزان سرمایه‌گذاری انجام شده در آن، رابطه همسو و متناسب دارد. بسیاری از مطالعات اقتصادی تأیید می‌کنند که در صورت فقدان سرمایه کافی، رشد اقتصادی با مشکل جدی مواجه می‌شود [۳۳].

۸-۲- امنیت اشتغال

وجود تعادل میان دو عنصر کار و سرمایه در ساختار اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است؛ گسست تعادل بین کار و سرمایه، مشکلات بی‌شماری را در پی خواهد داشت که کاهش رشد اقتصادی از پیامدهای اولیه آن است. [۳۴] ایجاد و گسترش ناامنی اقتصادی در یک کشور باعث می‌شود که تمایل عاملان اقتصادی به فعالیت در بخش‌های مولد کاهش یابد. به عبارت دیگر به دلیل افزایش هزینه‌های سرمایه‌گذاری، میزان سرمایه‌گذاری به خصوص در بخش‌های مولد کاهش می‌یابد؛ چراکه در این حالت معمولاً فعالان اقتصادی به سرمایه‌گذاری در بخش بازرگانی، دلالی و واردات قاچاق روی می‌آورند. نتیجه این وضعیت، کاهش سرمایه‌گذاری در امر خرید وسایل و ابزار تولید کاهش میزان تولید نسبت به تقاضا و کاهش میزان اشتغال است. [۳۵]

۹- امنیت اقتصادی فردی و امنیت اقتصادی گروهی (سطح کشور)

آنچه که تحت عنوان امنیت اقتصادی قابل بحث است در دو جنبه امنیت اقتصادی برای کل کشور و نظام اقتصادی (سطح کلان) و امنیت اقتصادی فردی (سطح خرد) قابل بررسی است. به علاوه مفهوم امنیت اقتصادی از دیدگاه‌های متفاوتی تعریف شده است که به دلیل محدود بودن عمده آن‌ها به عوامل دورنی ساختار اقتصادی و بی‌وجهی به تعامل آن با سیستم سیاسی از موضوع بحث ما خارج است. اما برای آشنایی با این مفهوم، به مواردی از آن‌ها اشاره می‌رود: امنیت اقتصادی را عبارت از "میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی" تعریف کرده‌اند. [۳۶] در تعریفی دیگر "فراهم کردن یک فضای حقوقی، اجتماعی، سیاسی که در چارچوب آن طرح‌های سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی بتواند از آغاز اجرا تا مرحله بهره‌برداری و از مرحله بهره‌برداری تا پایان کار به‌دوراز اخلاص و آشفتگی‌های بیرونی عمل کند" به امنیت اقتصادی تعبیر شده است. [۳۷]

۱۰- سیاست‌های دولت

دو سیستم سیاسی و اقتصادی در تعامل گسترده‌ای نسبت به یکدیگر به سر می‌برند و نظریات معطوف به تقدم هر کدام بر دیگری، بر وجهی از تقلیل‌گرایی گرفتار آمده است. پویای امنیت در سیستم سیاسی، نزدیک‌ترین تعامل با وجوه سیستم اقتصادی را داراست، به طوری که بر بُعد امنیت در هر دو ساختار عنایت شایانی می‌گردد. علاوه بر محیط داخلی، تعاملات این دو

سیستم در محیط بین‌المللی نیز به روش‌های مختلف به مطالعه در آمده است. [۳۸] از سال ۱۹۴۵ میلادی، بر امنیت اقتصادی در کنار تعاملات سیاسی توجه گردید. باری بوزان می‌نویسد: در این مقطع "در غرب از حکومت‌ها خواسته می‌شود که برای مردم خود امنیت اقتصادی ایجاد کنند و دولت نیز همین اهداف را دنبال می‌کند" [۳۹] البته شایان ذکر است که امنیت اقتصادی در تعامل با امنیت سیاسی و رفع شرایط خشونت‌آمیز معنا می‌یابد. در حال حاضر متغیرهای کمی به مدل‌های ارتباط بین سیاست و اقتصاد وارد شد و معادلات گوناگون نیز در این زمینه به طراحی درآمده است و در نهایت بر این امر تأکید می‌گردد که تحقق امنیت اقتصادی مستقل و مجرد از امنیت سیاسی، اجتماعی و امنیت ملی قابل پیگیری نیست و بر این اساس امنیت اقتصادی از زمینه‌های مورد وفاق عمومی می‌تواند باشد. شاید به‌طور دقیق نتوان ارتباطی بین امنیت سیاسی و امنیت اقتصادی ترسیم کرد، اما داده‌های عینی و ملاحظات مؤثر در کارکرد نامناسب اقتصادی است". در کشورهای در حال توسعه، بی‌اطمینانی که در فضای بی‌ثباتی سیاسی و خشونت‌های غیر قاعده‌مند پدید می‌آید، با کاستن از سرمایه‌گذاری‌ها، فرار سرمایه را برمی‌انگیزد. در شرایط عدم اطمینان اقتصادی که سرمایه‌گذاری، روندی محدود دارد، همچون یک شتاب‌زا در جهت کاهش سرمایه‌گذاری عمل می‌کند [۴۰] قانون می‌تواند روی امنیت اقتصادی اثر بگذارد. از سوی دیگر، امنیت اقتصادی مقوله‌ای جدا از امنیت سیاسی نیست و بنابراین در درجه اول باید امنیت سیاسی وجود داشته باشد تا در سایه آن، امنیت اقتصادی هم بتواند به وجود آید و ادامه حیات دهد. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد هر چه امنیت سیاسی در یک جامعه بیشتر باشد، امنیت اقتصادی در درجه بالاتری قرار دارد، امنیت اقتصادی به وضعی گفته می‌شود که در آن، واحدهای تولیدی بتوانند بدون نگرانی از خطرهای محیطی، برنامه‌ریزی بلندمدت کنند و از سرمایه‌گذاری با اهداف بلندنگر ترس و واهمه‌ای نداشته باشند. با امنیت حاصل از تدابیر و سیاست‌های اتخاذ شده صحیح دولت سرمایه‌گذاری می‌تواند قوت اقتصادی لازم را کسب کند و به نفع جامعه باشد [۴۱].

۱۱- اقتصاد مبتنی بر دانش فنی فناوری

اقتصاد دانش‌بنیان، اقتصاد فناوری اطلاعات است. این شاخص بیانگر اقتصادی است که بر پایه دانش و کاربرد آن در سطح اقتصاد بنا شده است. شاخص اقتصاد دانش‌بنیان (KEI)، توسعه یک کشور یا یک منطقه را از لحاظ اقتصادی و دانش، نشان می‌دهد. این شاخص در واقع رسانایی یک محیط یا جامعه را در جهت بهره‌گیری اثربخش از دانش در راستای توسعه اقتصادی نشان می‌دهد و به‌ویژه کمک می‌کند تا توانایی کشور از حیث توانایی خلق نوآوری (تبدیل دانش به ثروت) سنجیده شود. در واقع این شاخص بر پایه چهار شاخص، نظام نهادی و انگیزشی اقتصادی، آموزش و منابع انسانی، نظام نوآوری و اختراع و فناوری اطلاعات و ارتباطات استوار است و سطح تکنولوژی آموزشی و توسعه یک کشور را نشان می‌دهد [۴۲] طبق ارزیابی سال ۲۰۰۷ بانک جهانی، کشور ایران در میان حدود ۱۴۰ کشور مورد مطالعه در رده ۹۸ جای دارد، که از منظر چشم‌انداز آینده می‌تواند بسیار معنادار باشد. [۴۳] اقتصاد ایران همچون رایانه‌ای است که به شبکه جهانی اینترنت وصل نیست؛ هم از منافع گسترده و عظیم داشتن ارتباط اینترنتی بی‌بهره است و هم از ویروس‌ها و بدآموزی‌های آن در امان می‌باشد، زیرا در حال حاضر در کمترین تعامل و ارتباط با جهان به سر می‌برد. با این همه، بحران مالی گسترده‌ای که از آگوست ۲۰۰۷ بازارهای مالی جهان و اقتصاد بسیاری از کشورها را در معرض خطر جدی قرار داده و در سپتامبر ۲۰۰۸ تصویر کامل آنچه‌نموده است و با ورشکستگی تدریجی بانک‌ها و بنگاه‌های مالی خود را نمایان ساخته، سه اثر بزرگ غیرمستقیم بر اقتصاد جمهوری اسلامی - ایران داشته و خواهد داشت [۴۴] بحران مالی و به‌ویژه بحران کمبود نقدینگی، کم ارزش شدن صندوق‌هایی که در کالاهای اساسی و از جمله نفت سرمایه‌گذاری می‌کردند و کاهش رشد و امنیت اقتصادی در عمده کشورهای پیشرفته و متعاقب آن کاهش مصرف، قیمت کالاهای اساسی و به‌ویژه نفت را بشدت کاهش داده است. آثار کاهش قیمت بعضی از کالاهای اساسی از قبیل فولاد و مس، باعث پایین کشیده شدن شاخص بورس اوراق بهادار تهران شده، اما مهم‌تر از همه این‌ها برای اقتصاد ایران، کاهش قیمت نفت است که موجب بروز نا امنی اقتصادی گردیده . [۴۵]

۱۲- عوامل اقتصادی مؤثر بر عملکرد فعالان اقتصادی در فضای کلان اقتصاد

احساس امنیت خاطر نزد فعالان اقتصادی

مطالعات فراوان و در حال گسترشی برنقش گروهی از متغیرها از قبیل درآمد، توسعه نهادی و بازارهای مالی بر رشد اقتصادی و امنیت اقتصادی تأکید دارند (لوین، ۱۹۹۷) [۴۶] در این رابطه، بازارهای مالی، به‌عنوان یکی از عوامل مهم در فرایند رشد اقتصادی، به‌وسیله بسیاری از اقتصاددانان مورد توجه قرار گرفته است. اهمیت بازارهای مالی و اثرات آن بر رشد اقتصادی و امنیت اقتصادی در مطالعات چند دهه اخیر به‌طور وسیعی مورد توجه قرار گرفته است (پاتریک، ۱۹۶۶؛ پرتز، ۱۹۶۶) گلداسمیت، ۱۹۶۹؛ مکینون، ۱۹۷۳؛ باهیتا، ۱۹۷۵ [۴۷] و [۴۸] و [۴۹] و [۵۰] و [۵۱] در زمینه امنیت اقتصادی، رشد و توسعه اقتصادی به مؤسسات پولی و اعتباری و بازار اوراق بهادار که ارکان اصلی بازارهای مالی هستند، می‌توان اشاره کرد که این مؤسسات نقش بسزایی را در تأمین سرمایه‌های اقتصادی و بهره‌وری دارند. با توجه به نقش و اهمیت این دو رکن اصلی بازار مالی، بررسی عملکرد آن‌ها از نظر اقتصادی می‌تواند مسایل مبهم بسیاری را از منظر اقتصاد کلان برای تحلیل‌گران روشن کند تا در حل مشکلات کشور و تأمین منابع بیشتر برای سرمایه‌گذاری و تخصیص بهینه منابع مورد استفاده قرار گیرد. همچنین در این زمینه امنیت اقتصادی و توسعه اقتصادی، به نقش واسطه‌گری‌های مالی در بازار تأکید فراوانی شده است. واسطه‌گری‌های مالی با جذب پس‌اندازها و تأمین منابع لازم برای سرمایه‌گذاری، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و مدیریت اوراق بهادار می‌توانند تأثیری معنی‌دار بر سرمایه‌گذاری داشته باشند [۵۲]. امنیت اقتصادی و توسعه اقتصادی، مستلزم انباشت سرمایه است. بازار سرمایه به‌عنوان یک رکن در بسیج امکانات مالی و سرمایه‌ای به‌منظور امنیت اقتصادی و توسعه اقتصادی کشورها می‌باشد و هم‌اکنون در بسیاری از کشورهای جهان نقش تأمین مالی اعتبارات موردنیاز بنگاه‌های اقتصادی را برعهده دارند [۵۳]. امنیت اقتصادی و توسعه مالی به‌طور نامتقارن دارای اهمیت می‌باشد به‌گونه‌ای که در غالب یک کمک فنر حیاتی به جلوگیری از انقباض‌های اقتصادی ناگهانی کمک می‌نماید و موجب احساس امنیت خاطر نزد فعالان اقتصادی می‌گردد. گلداسمیت (۱۹۶۹) و مکینون (۱۹۷۳) [۵۲]، [۵۳] و شاو (۱۹۷۳) در مطالعات خود رابطه نزدیکی بین گسترش بازار مالی و امنیت اقتصادی و رشد اقتصادی در تعدادی کشورها مشاهده کردند. البته این دو، جهت رابطه علی را بین دو متغیر مشخص نکردند. راجان (۱۹۹۸) و زین گالس (۱۹۹۸) جهت رابطه علی را بین گسترش امنیت اقتصادی، بازار مالی و رشد اقتصادی یافتند. آن‌ها برای نمونه بزرگتری از کشورها در طی دهه ۱۹۸۰ دریافتند که گسترش بازار مالی رشد اقتصادی و به‌تبع آن امنیت اقتصادی را تسهیل می‌کند. [۵۴] رابینی (۱۹۹۲) و مارتین (۱۹۹۲) مدلی را توسعه می‌دهند که نشان می‌دهد که سرکوب مالی از طریق کاهش بهره‌وری سرمایه و پس‌انداز به امنیت اقتصادی صدمه می‌زند. [۵۵] همه آن‌ها نتیجه گرفتند که باید به دنبال آزادسازی مالی بود و همه اشکال دخالت عمومی در بازارهای مالی خلق ارزش نمی‌کند. بازارهای مالی بایستی آزادسازی شوند، و اجازه داده شود که نرخ سود و بهره آزاد باشد. قالی (۱۹۹۹) در مطالعه‌ای برای اقتصاد تونس به این نتیجه رسید که رابطه بلندمدت بین توسعه مالی، امنیت و رشد اقتصادی وجود دارد. [۵۶] لوین و کانت (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای رابطه مثبت میان توسعه مالی، امنیت اقتصادی و رشد اقتصادی در بلندمدت را مورد تأکید قرار دادند. [۵۷] جیمز (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای برای اقتصاد مالزی نشان داد که توسعه مالی از طریق افزایش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری خصوصی، موجب رشد اقتصادی بالا و به‌تبع آن امنیت اقتصادی در کشور مالزی شده است. [۵۸] ریتاب (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای برای کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا نشان داد که توسعه‌ی بخش بانکی سبب افزایش رشد اقتصادی می‌شود. همچنین رشد اقتصادی نیز توسعه‌ی بخش بانکی و درنهایت احساس امنیت خاطر نزد فعالان اقتصادی را موجب می‌شود. [۵۹].

۱۳- عوامل مؤثر بر فضای فعالیت‌های اقتصادی سرزمین

۱۳-۱- برخورداری از توزیع عادلانه

قرآن کریم که بیش از ۱۴ درصد آیاتش درباره امنیت به طور عام است و نسبت به امنیت اقتصادی نظر دارد و از آن حمایت می‌کند، در آیات دیگری بر تحقق عدالت تأکید کرده و اجرای قسط و عدل را هدف بعثت انبیای الهی مطرح کرده است. در این صورت لازمه توجه به عدالت و جمع بین این آیات این است که ما امنیت اقتصادی را برای کسانی محترم بدانیم که در سایه این حمایت به چپاول ثروت ملی و غارت منافع مردم اقدام نمی‌کنند. پس این نگاه قرآن، نگاه مطلق و رهایی نیست، مشروط است، مشروط به این است که از این امنیت و در سایه این امنیت و آزادی اقتصادی، اخلاک‌گراان اقتصادی قلمرو و کیان این مملکت را به خطر نی اندازند. از عوامل مؤثر بر امنیت اقتصادی و اجتماعی و انسانی یک جامعه نابرابری می‌باشد. در جوامعی که در آن نابرابری وجود دارد، فرصت‌های پیشرفت به طور عادلانه توزیع نشده است و همین امر موجب سلب امنیت اقتصادی و ملی و اجتماعی جامعه می‌گردد. تحقیقات "میشل یاتس" استاد اقتصاد دانشگاه پیتزبورگ آمریکا نشان می‌دهد که اگر دو منطقه با میانگین درآمدی مساوی داشته باشیم، در منطقه‌ای که نابرابری درآمدی بیشتری دارد، امنیت اقتصادی و سلامت اجتماعی کمتری مشاهده می‌شود. بنابراین مناطقی که در آن نابرابری درآمدی بیشتر است نسبت به سایر مناطق دارای نرخ بیکاری بالاتر بوده و درصد بیشتری از مردمشان مشکلات اقتصادی رنج می‌برند. [۶۰]

۱۳-۲- بر خورداری رشد اقتصادی

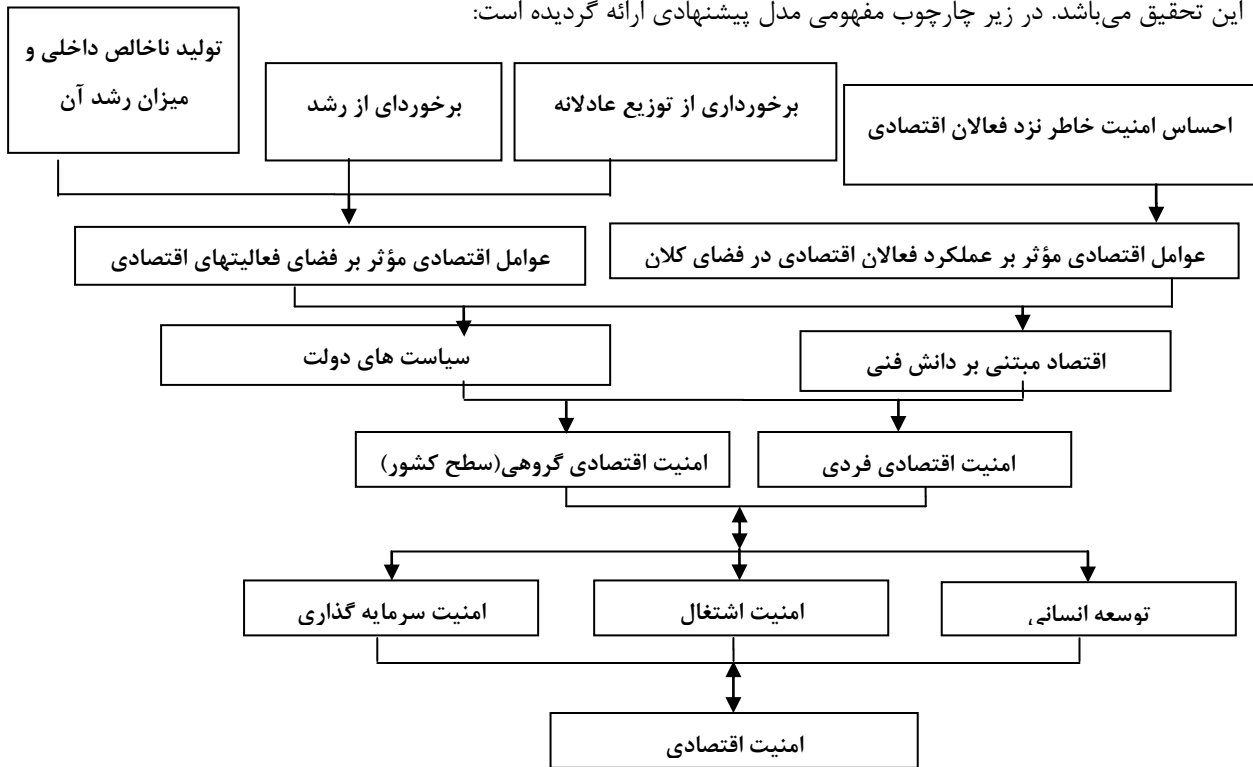
برای بررسی چگونگی تأثیرپذیری رشد اقتصادی از امنیت اقتصادی، می‌توان به بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر متغیرهای مؤثر بر رشد اقتصادی پرداخت. بر این اساس، ناامنی اقتصادی از طرق زیر می‌تواند رشد اقتصادی را در آینده محدود سازد:

- ناامنی اقتصادی با کاهش منابع لازم برای سرمایه‌گذاری داخلی، مانع ورود سرمایه‌گذاری خارجی و فناوری جدید همراه آن شده و موجب فرار سرمایه می‌شود. همه این عوامل باعث می‌شود که کشور از ارتقای سطح فعالیت و کسب‌وکار باز بماند و شکاف فناوری زیاد و رشد بالقوه کاهش یابد.
- در شرایط ناامنی اقتصادی، تخصیص منابع در جامعه بنا به علاوه متعدد (از جمله رشد اقتصادی زیرزمینی، شیوع فساد مالی و ...) بهینه نبوده و از نظر اقتصادی، جامعه در داخل منحنی امکانات تولید حرکت می‌کند؛ نه بر روی آن. در این حالت، از منابع به صورت کامل استفاده نمی‌شود و اشتغال کامل هم تحقق نمی‌یابد و به تبع آن، رشد اقتصادی هم کاهش می‌یابد.
- افزایش تمایل شهروندان به نگهداری دارایی‌های خارجی، بر اثر وجود ناامنی اقتصادی از یک طرف و کمبود عرضه به دلیل کاهش توان تولید کشور از طرف دیگر، باعث می‌شود که ذخایر محدود ارزی در راستای تأمین مالی واردات سرمایه‌ای تخصیص نیابد. در این صورت ارزش خارجی کاهش یافته و با کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای رشد اقتصادی هم کاهش می‌یابد. [۶۱]

۱۳-۳- تولید ناخالص داخلی و میزان رشد آن

تولید ناخالص داخلی یا GDP یکی از مقیاس‌های اندازه اقتصاد است که ارزش کل کالاها و خدمات نهایی تولید شده در کشور را در یک بازه زمانی معین با توجه به واحد پول جاری اندازه‌گیری می‌کند. در میان شاخص‌های اقتصاد کلان، تولید ناخالص داخلی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا نه تنها به عنوان مهم‌ترین شاخص عملکرد اقتصادی در تجزیه و تحلیل‌ها و ارزیابی‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، بلکه بسیاری از دیگر اقلام کلان اقتصاد محصولات جنبی محاسبه و برآورد آن محسوب می‌گردند. نکته قابل تأمل در خصوص نرخ رشد تولید ناخالص داخلی آن است که این نرخ به تنهایی بیانگر وضعیت بهتر یک کشور در مورد یک شاخص نیست، بلکه میزان تغییرات آن در یک سال نسبت به سال گذشته بسیار مهم‌تر و تعیین‌کننده‌تر است [۶۲] می‌توان عنوان نمود که یکی از شاخص‌های امنیت اقتصادی و توسعه‌یافتگی نسبت به اعتبار بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی است که در مقیاس بین کشوری استفاده می‌شود اگرچه ارائه تسهیلات به بخش خصوصی برای رشد اقتصادی و کاهش فقر از اهمیت خاصی برخوردار است اما این شاخص خود به تنهایی یک متغیر سیاست‌گذاری نیست و بزرگ بودن این نسبت اصلاً به معنای بهتر بودن آن نیست، زیرا رشد سریع در پرداخت تسهیلات به بخش خصوصی اگر با زیرساخت‌های کلان اقتصاد، چارچوب حقوقی قراردادهای و مبانی دست‌یابی به اطلاعات هماهنگی نداشته باشد امکان وقوع بحران‌های

مالی و بروز اختلالات در نظام بانکی، دور از انتظار نخواهد بود. تجربیات بسیاری از کشورها در ۳۰ سال گذشته این ادعا را تأیید می‌کند. [۶۳] و [۶۴] شکل نمایش یک طرح کلی در باب تحقیقات پژوهشگران و محققان در زمینه ارزیابی امنیت اقتصادی کشور می‌باشد که طرح کلی تحقیق (مدل مفهومی تحقیق) بر گرفته از نتایج یافته‌های به دست آمده از پژوهش‌های فوق در این تحقیق می‌باشد. در زیر چارچوب مفهومی مدل پیشنهادی ارائه گردیده است:

۱۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

از نظر لغوی امنیت اقتصادی مرکب از دو واژه‌ی امنیت و اقتصاد است. در متون و کتاب‌های مختلف، تعاریف متفاوتی از امنیت ارائه شده است؛ مفاهیمی چون درمان بودن، آرامش و آسودگی (در فرهنگ عمید)، و اطمینان و آرامش خاطر (در المنجمد) در لغت‌نامه‌ی دهخدا، امنیت به معنای بی‌خوفی و در امان بودن، و در فرهنگ و بستر به معنی آزاد بودن از شک و ابهام، اطمینان داشتن، آزاد بودن از ترس و خطر، اعتماد داشتن، حصول اطمینان از پرداخت حاصل کار و مطالبات، ایفای به تعهدات و تضمین داشتن آمده است. در جمع‌بندی نظر واژه‌شناسان، می‌توان گفت که امنیت عبارت است از رها بودن از خطر یا ترس، و هرگاه فرد، سازمان، دولت یا جامعه‌ای واقعاً از خطر موردنظر رها بوده یا در مقابل آن حفاظت شود، گفته می‌شود که آن فرد، سازمان، دولت یا جامعه، از امنیت برخوردار است. امنیت بیش از آن که مقوله‌ی قابل‌تعریفی باشد، پدیده‌ی ادراکی و احساسی است. امنیت دارای یک وضعیت نسبی است و هرگز فرد در معیار خرد، و کشور در مقیاس کلان نمی‌تواند مدعی برخورداری از امنیت صد درصد باشد. بحث اصلی در مورد جزء امنیت اقتصادی آن است که درصد تغییرات متغیرهای امنیت اقتصادی به‌عنوان اجزای امنیت اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. در این پژوهش، ما می‌خواهیم امنیت اقتصادی داشته باشیم بدین معنا که زندگی کمی و کیفی شهروندان ارتقاء پیدا کند. دستیابی به امنیت اقتصادی، بدون وجود قوانین و مقررات شفاف و باثبات امکان‌پذیر نیست. سیاست‌های دولت مبنای عملکرد تمامی عوامل اقتصادی بوده و بدون داشتن قوانینی که از ایجاد ثبات و امنیت در فضای کسب‌وکار اقتصادی حمایت کند، سطوح بالای امنیت اقتصادی نیز محقق نخواهد شد. سیاست‌های دولت اخذشده توسط دولت مربوط به تجارت، مالیات، مالکیت، سرمایه‌گذاری خارجی، کار و مالکیت معنوی، از مهم‌ترین سیاست‌هایی هستند که ارتباط زیادی با موضوع امنیت اقتصادی دارند. امنیت در صورتی می‌تواند منجر به رشد اقتصادی شود

که بتواند زمینه مناسب جهت تخصیص بهینه منابع را فراهم ساخته و سبب افزایش کارایی سرمایه شود. نتایج حاکی از اثر مثبت و معنادار امنیت اقتصادی بر رشد اقتصادی در کشورهای پیشرفته است. همچنین نتایج نشان می‌دهد امنیت اقتصادی در ایران نه تنها اثر مثبتی بر رشد اقتصادی کشور داشته است، در زیر چند پیشنهاد اجرایی مرتبط با نتایج این تحقیق و چندین پیشنهاد جهت تحقیقات بعدی ارائه گردیده است:

- ✓ مشکلات امنیت کشور از جمله بی‌ثباتی‌های اقتصادی و سیاسی موجود در کشور شناسایی شده و در جهت رفع آن، اقدامات لازم صورت گیرد.
- ✓ با جلوگیری از بحران اقتصادی جامعه امنیت و جامعه و امنیت اقتصادی کشور ایجاد می‌گردد.
- ✓ می‌توان با ایجاد ثبات محیط کلان اقتصادی امنیت اقتصادی کشور را افزایش داد.
- ✓ ثبات سیاسی و حقوقی باعث افزایش امنیت اقتصادی خواهد شد، لذا پیشنهاد می‌شود که ثبات سیاسی و حقوقی ایجاد گردد
- ✓ هرچه اعتبار دولت نزد فعالان اقتصادی بیشتر باشد امنیت اقتصادی نیز افزایش خواهد یافت، لذا پیشنهاد می‌شود که اعتبار دولت نزد فعالان اقتصادی افزایش یابد.
- ✓ به گسترش حجم بازار سرمایه کشور از طریق ایجاد زمینه‌های مشارکت هر چه بیشتر مردم به وسیله گسترش فیزیکی و الکترونیکی بازار سهام کشور و همچنین تسریع در امر خصوصی‌سازی و گذار از اقتصاد دولتی بیش از پیش توجه شود.

تقدیر و تشکر:

این مقاله ترجمه مقاله ای با عنوان زیر است:

Nilipour Tabatabai, S.A. and Kahrizi, S., (2015). Assess the country's economic security. *Advanced Social Humanities and Management* 2(4), pp.89-99

منابع

- [۱]. قرآن کریم.
- [۲]. مزاشو، زیسلاو؛ امنیت اقتصادی (مجموعه مقالات)، مصطفی آذری، تهران، تدبیر اقتصادی، ۱۳۸۷، جلد اول، ص ۷.
- [۳]. میر معزی، سیدحسین؛ نظام اقتصادی اسلام، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰، چاپ اول، ص ۱۸۰.
- [۴]. بوزان، باری؛ مردم، دولت‌ها و هراس، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۸، چاپ اول، ص ۳۳.
- [۵]. برومند، شهزاد و همکاران؛ امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)، تهران، مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷، چاپ اول، ص ۲۵.
- [۶]. برومند، شهزاد و همکاران؛ امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)، تهران، مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷، چاپ اول، ص ۵۶.
- [۷]. عزتی، مرتضی و دهقان، محمدعلی؛ امنیت اقتصادی در ایران، تهران، مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۸، ص ۱۴، ص ۱۶.
- [۸]. جهانیان، ناصر؛ امنیت اقتصادی، تهران، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۱، چاپ اول، ص ۱۳.
- [۹]. برومند، شهزاد و همکاران؛ پیشین، ص ۳.
- [۱۰]. زارعشاهی، احمدعلی، "امنیت بازچه قدرت"، اقتصاد ایران، ش ۱۵، ص ۱۴.
- [۱۱]. اقتصاد ایران، ش ۱۵، ص ۹ و ص ۱۳.
- [۱۲]. نقش امنیت اقتصادی در حفظ انقلاب اسلامی - احمد جهان بزرگی، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی سال پنجم، شماره ۱۶، بهار ۱۳۸۸، ص ۴۲-۱۱

- [۱۳]. کاربرد شاخص امنیت اقتصادی در تبیین تحولات ژئو اکونومیکی در فرایند جهانی شدن، مسعود هاشمیان اصفهانی - ابراهیم گرجی، فصلنامه ژئوپلیتیک-سال سوم، شماره اول، بهار ۱۳۸۶ ص ۷۴-۵۰.
- [۱۴]. قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت اقتصادی کشور، علیرضا وطن پور-دوره دوم تابستان ۸۷، شماره ۳.
- [۱۵]. نصری، قدیر. (۱۳۸۱) معنا، ارکان جامعه‌شناسی امنیت، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۲۶ ص ۱۱۴.
- [۱۶]. فرهنگ معین، (۱۳۶۰) جلد اول، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ص ۳۵۴.
- [۱۷]. فرهنگ عمید، (۱۳۴۵) جلد اول، انتشارات جاویدان علمی، چاپ دوم، ص ۱۵۸.
- [۱۸]. دیوسالار اسدالله، اسدی ماشالله، عیوض لومحمود، رضایی فرشته، (۱۳۸۹)، بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد امنیت اجتماعی مناطق جنوب شرق کشور از دید ساکنین، با تأکید بر نقش نیروهای نظامی و انتظامی، مطالعه موردی شهر ایرانشهر، همایش جغرافیا و توسعه و دفاع و امنیت در جنوب شرق کشور، وزارت کشور، ص ۲.
- [۱۹]. ماندل، رابرت (۱۳۷۹) چهره متغیر امنیت ملی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- [۲۰] Michel fabriciuse.the impact of economic security on bank deposits and inversment IMF workingpaper..1998:p4.
- [۲۱]. شهرزاد، برومند (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب؛ تهران: مجلس شورای اسلامی؛ مرکز پژوهش‌ها.
- [۲۲]. گروه بهداشت و پزشکی اجتماعی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی گلستان.
- [۲۳] American Economic Review, 51 (March 1961), pp.1-17.
- [۲۴]. نشریات آمار آموزش عالی برای سال‌های مختلف، فرهنگ و آموزش عالی.
- [۲۵]. قانون برنامه اول توسعه، صص ۶۶-۷، و قانون برنامه دوم توسعه، صص ۱۲۱ و ۱۱۸.
- [۲۶]. صحرائیان، مهدی، تولیدگرایی، تهران، نشر معارف، ۱۳۷۸، ص ۵۸.
- [۲۷]. رئیس دانا، فریبرز (۱۳۸۴). علل، عوامل و انگیزه‌های اقتصادی - اجتماعی بروز بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی ایران. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهارم، شماره ۱۶، صص ۲۴۹-۲۲۰.
- [۲۸]. حسینی نژاد، سید مرتضی (۱۳۸۶). تورم و بی‌ثباتی، نگرشی از منظر محرومیت نسبی. فصلنامه امنیت اقتصادی، پیش شماره ۱، پائیز ۱۳۸۶. موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- [۲۹]. صادقی، حسین و وحید شقاقی شهری وحسین اصغریپور (۱۳۸۳). تحلیل عوامل اقتصادی اثرگذار بر جرم در ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، (۶۸)، صص ۹۰-۶۳.
- [۳۰]. بررسی موانع سرمایه‌گذاری و ارائه راهکارهایی برای جذب سرمایه در استان البرز، سازمان امور اقتصادی و دارایی استان البرز - معاونت اقتصادی ۱۳۹۲.
- [۳۱]. احسانی، محمدعلی، واسطه‌های مالی و رشد اقتصادی در ایران، پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۳ صص ۱-۲۰.
- [۳۲]. Buzan, Barry, "The Interdependence of Security And Economic Issues in the New World Order" in: Richard Stubbs and Geoffrey R., Political Economy and The Changing Global Order, Great Britain, Macmillan Press LTD, 1994, p.99.
- [۳۳]. تبریزی، حسین عبده (۱۳۸۳) "بازار سرمایه نیروی محرکه توسعه اقتصادی" کنفرانس بازار سرمایه نیروی محرکه توسعه اقتصادی آذر ماه هفتم و هشتم صص ۱۳-۱.
- [۳۴]. فاتحی، کمال، "کشورهای در حال توسعه فرار سرمایه، و ناآرامی‌های سیاسی - اجتماعی"، علی طوسی، برنامه و توسعه، دوره ۲، ش ۴، صص ۹۷.
- [۳۵]. همدی خطبه سرا، ابوالفضل؛ فساد مالی: علل، زمینه‌ها و راهبردهای مبارزه آن، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۳، صص ۱۹۹.
- [۳۶]. ماندل، رابرت، چهره متغیر امنیت ملی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پژوهشکده راهبردی و ۱۳۷۷.

- [۳۷]. اقتصاد سیاسی، پیشین، ص ۳۳.
- [۳۸]. Gill, Stephen and David, Law, *The Global Economy: Perspectives, Problems and Policies*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1988, Ch.1.
- [۳۹]. بوزان، باری، مردم، دولت‌ها و هراس، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۸، ص ۲۶۳.
- [۴۰]. ماهنامه اقتصاد سیاسی، پیش شماره اول، ص ۳۴.
- [۴۱]. شاهین، آرش مقاله امنیت اقتصادی، زمینه حمایت از تولید ملی، مجله فرهنگ و تمدن چاپ خرداد ۱۳۹۲، ص ۱۷.
- [۴۲]. <http://www.worldbank.org/kam>.
- [۴۳]. انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد بین ایران و شورای همکاری خلیج فارس بر استفاده از پتانسیل‌های تجاری موجود و آثار آن بر درآمدهای تعرفه‌ای و رفاه در ایران (فاز) ۱، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، گروه پژوهشی بازار مشترک اسلامی.
- [۴۴]. به کیش، مهدی، ۱۳۸۷، ایران و شرایط جدید جهانی شدن، ماهنامه پژوهشگاه علوم انسانی، شماره ۴، ص ۴۸.
- [۴۵]. بیگدلی، علی، ۱۳۸۷، جهانی شدن فرصت‌ها و تهدیدها، روزنامه کیهان، ص ۹.
- [۴۶]. Levine, R. 1997. Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*, v(35): 688-726.
- [۴۷]. Patrick, H.T. 1966. *Financial development and economic growth in 24 underdeveloped countries*. *Economic Development and Cultural Change*, v(34): 174-189
- [۴۸]. Porter, R.C. 1966. The promotion of the banking habit and economic development. *Journal of Development Studies*, July
- Goldsmith, R.W. 1969. *Financial structure and development*. New Haven: Yale University Press [۴۹].
- [۵۰]. Mckinnon, R.I. 1973. *Money and capital in economic development*, The Brookings Institution, Washington D. C
- [۵۱]. Bahita, R.J. and D.R. Khatkhate 1975. Financial intermediation, savings mobilization and entrepreneurial development: the African experience. *IMF Staff Papers*, v(22): 132-158
- [۵۲]. King, Robert, and Ross Levine. (1993) "Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right," *Quarterly Journal of Economics*. 108 (3): 717-737
- [۵۳]. صنوبر، ناصر، معطوفی، علیرضا، مجموعه مقالات و همایش‌های مدیریت مالی بازار سرمایه و گزارشگری، دبیرخانه همایش مدیریت مالی، بازار سرمایه و گزارشگری، سال ۱۳۸۶ ص ۶۱-۷۵.
- [۵۴]. صمدی سعید، نصرالهی خدیجه، کرمعلیان سیجانی مرتضی، بررسی رابطه بین توسعه بازار مالی و رشد اقتصادی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال ششم، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۶.
- [۵۵]. احسانی، محمدعلی، ماهیت و وظایف واسطه‌های مالی بانکی و شبه بانکی، مجله علمی و پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)، سال نهم، شماره ۲۰، زمستان ۱۳۸۲ ص ۲۳-۱.
- [۵۶]. Ghali, Khalifa H, (1999), *Financial Development and Economic Growth: The Tunisian Experience*, *Review of Development Economics*, vol. 3, issue 3, pages 310-22.
- [۵۷]. Levine Ross and Demirguc-Kunt, Asli, (2008), *Finance, Financial Sector Policies, and Long Run Growth*, World Bank, Policy Research Working Paper 4469.
- [۵۸]. James B. Ang, (2008), *What are the mechanisms linking financial development and economic growth in Malaysia*, *Economic Modeling*, Volume 25, Issue 1, January, pp.38-53.

[۵۹]. Ritab S. Al-Khouri, (2007), Financial Sector Development and Sustainable Economic Growth in Regionally Co-Integrated Emerging Markets, *Advances in Financial Economics*, Volume 12, pp.345-360.

[۶۰]. نصیری، معصومه و هادی اعظمی (۱۳۸۵). نابرابری شهری تهدیدی برای امنیت اجتماعی تهران، رویکردی در جغرافیای سیاسی. مجله ژئوپلتیک، شماره ۲، ص ۴۲-۶۱.

[۶۱]. کمیجانی، اکبر؛ فرار سرمایه، علل و آثار آن، تهران، مجله اقتصادی، ۱۳۷۳، ص ۵.

[۶۲]. www.worldbank.org

[۶۳]. Caprio, G. and D. Klingebiel, (1997), "Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking?", in: Bruno, M. and Pleskovic, B. (Eds.), *Annual Bank Conference on Development Economics* (1996). The World Bank.

[۶۴]. Demirguc-Kunt, A. and E. Detragiache, (1999), "Financial Liberalization and Financial Fragility", In: Pleskovic, B. and Stiglitz, J. (eds.), *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*, Washington, DC. No 98/83, IMF Working Papers from International Monetary Fund.